

Akadeemiliste tekstide kirjutamine

socialia

AVOK - Akadeemilise Väljendusoskuse Keskus
Tartu Ülikool
2014

Täname

Tartu Ülikooli õppejõude intervjuude andmise eest.

AVOKi konsultante intervjuude läbiviimise eest.

Selle teaviku ilmumist on toetanud SA Archimedese programm „Primus“.

Anni Jürine

Djuddah A. J. Leijen

Ilona Trigel

Sisukord

I osa: Akadeemiliste tekstide koostamine	4
Sissejuhatus	4
Akadeemiliste tekstide kirjutamine	5
Tulemusele suunatud tekstiloo	6
Protsessile suunatud tekstiloo	7
Akadeemiliste tekstide koostamise oskus	7
Kirjutamine kui protsess	8
Ülesandest arusaamine	8
Teksti kavandamine	10
Mustandi koostamine	10
Mustandi parandamine	11
Mustandi ülevaatamine ja ümberkirjutamine	11
Teksti viimistlemine	13
Omad ja võõrad mõtted tekstis	14
Kasulikke linke	15
II osa: Intervjuud õppejõududega	16
Dotsent Pille Pruulmann-Vengerfeldt (PhD)	16
Emeriitprofessor Ülo Vooglaid (knd)	19
Teadur Kadri Leetmaa (PhD)	22

I osa

Akadeemiliste tekstide koostamine

Sissejuhatus

Käesoleva teaviku eesmärk on abistada bakalaureuse- ja magistriastme üliõpilasi akadeemiliste tekstide kirjutamisel. Akadeemiliste tekstidena käsitleme kõiki ülikoolis nõutavaid kirjalikke töid, sh lühemaid kirjutisi (nt arutlused, esseed, pikemad vastused kirjalikel eksamitel) ja mahukamaid, uurimuslikke kirjutisi (nt seminari-tööd, bakalaureusetööd ja magistrিতööd). Me oleme seisukohal, et kõikidel akadeemilistel tekstidel on ühisosa ning siinse teaviku sisu võib rakendada kõikide ülikooli-õpingutel ette tulevate tekstide koostamisel.

Akadeemiliste tekstide kirjutamine, nagu kirjutamine laiemalt, on õpitav oskus, mitte kaasasündinud anne. See tähendab, et igaüks saab oma kirjutamisoskust parandada. Mõistagi ei piisa oma kirjaliku väljendusoskuse parandamiseks selle või mõne muu materjali lugemisest, akadeemiliste tekstide kirjutamine tahab palju harjutamist. Lisaks sellele on väljendusoskuse arendamise juures oluline veel üks aspekt – saada teadlikuks kirjutamisprotsessist, s.o nendest etappidest ja tegevus-test, mida hea teksti kirjutamine endas kätkeb. Siinses teavikus keskendutaksegi selle protsessi kirjeldamisele.

Akadeemiliste tekstide kirjutamise põhimõtteid ja selle õpetamist käsitlevat distsipliini on mõnel pool nimetatud ka *akadeemiliseks kirjutamiseks*. Siinses käsitluses seda nimetust ei kasutata, kuna tegemist ei ole eesti keeles kuigi õnnestunud terminiga. Nimelt on *akadeemiline kirjutamine* tõlkelaen inglise keelest (*academic writing*). Inglise keeles viitab sõna *writing* nii protsessile (mille tegemine?) kui ka tegevuse nimele (mis?), eesti *kirjutamine* väljendab eeskätt protsessi. Seetõttu ei sobi sõna *kirjutamine* laiendada omadussõnaga (*akadeemiline kirjutamine*) ning sobimatud on muudki sarnased fraasid, nt *hea kirjutamine* (> *hästi kirjutamine*). Seega peame seda ebasobivaks nimetuseks distsipliinile, mille eesmärk on arendada head väljendusoskust ja õpetada mõtete arusaadavat esitust.

Kuigi Eestis on teadusteksti kirjutamise tavad, puudub meil *academic writing*’uga võrdväärne akadeemiliste tekstide uurimise ja õpetamise traditsioon. Eestis on keskendunud pigem valmis teadusteksti tunnuste kirjeldamisele (nt teadusteksti struktuur, stiil, keel jne), mitte aga niivõrd kirjutamisele kui tekstilooles protsessile ülikoolis. Kuna me ei pea õigeaks angloameerika traditsioonide toorest ülekandmist Eesti oludesse ja eesti keelde, oleksid otsesed paralleelid *academic writing*’uga eksitavad. Samas on selge, et ülikoolis (eriti madalamal astmel) kirjutatavad tekstid ei ole veel päris teaduslikud tekstid (nagu teadusartiklid, monograafiad), kuigi neil on teaduslike tekstidega ühiseid jooni. Seetõttu nimetamegi neid akadeemilisteks tekstideks, mitte teadustekstideks.

Siinse kirjutise esimene osa käsitleb kirjutamist kui protsessi, s.t jagatakse praktilisi nõuandeid, kuidas head akadeemilist teksti kirjutada. Seejuures ei puudutata õigekeelsusküsimusi, vaid keskendutakse tekstilooles. Kuna teaduslikud uuringud eestikeelsete akadeemiliste tekstide kirjutamise kohta puuduvad, oleme püüdnud Eesti traditsiooni avada õppejõudude pilgu läbi. Teaviku teises osas on esitatud intervjuud *socialia* valdkonna õppejõududega, kes on jaganud oma mõtteid akadeemiliste tekstide kirjutamise ja üliõpilaste väljendusoskuse kohta.

Akadeemiliste tekstide kirjutamine

Kõik me puutume igapäevaselt kokku kõikvõimalike kirjalike tekstide koostamisega. Olgu nendeks siis õpingute või tööga seotud kirjutised, (veebi)päeviku sissekanded, ilukirjanduslik omalooming või koguni Twitteri säutsud ja Facebooki postitused. Olenemata nende tekstide žanri- ja registrierinevustest on kõik ülal loetletud kirjutised kirjalikud tekstid – nende koostamisel edastatakse oma mõtte kirjalikus vormis. Kuigi üldlevinud arvamuse kohaselt on kirjutamisoskus miski, mis mõnel lihtsalt on ja mõnel mitte, on siinse teaviku autorid arvamusel, et kirjutamisoskus ei ole kaasasündinud anne, vaid see on õpitav ja arendatav. Samamoodi on õpitav ja arendatav akadeemiliste tekstide kirjutamise oskus. Kuna igasugused oskused arenevad kõige paremini harjutades, tuleb ka tekstide kirjutamise (sh akadeemiliste tekstide kirjutamise) vilumus ainult harjutamisega.

On inimesi, kes naudivad igasuguste tekstide koostamist, ning neid, kellele ühel või teisel põhjusel ei meeldi üldse kirjutada. Viimasel ajal võib aga üldisema tendentsina märgata pikemate ja sisuliste tekstide kirjutamise oskuse vähenemist. Kuigi selle taga võib näha mitmeid põhjusi (vähenev lugemus, suulise keele elementide tungimine kirjakeelde jms), on selle tendentsi üheks mõeldavaks seletuseks tekstide roll tänapäeva hariduses. Kõik me teame, et nii üldhariduskoolis kui ka kõrgkoolis kasutatakse kirjalikke töid peamiselt õpitu kontrollimiseks. Sellisel eesmärgil teksti koostamise (ja selle hindamise) juures on esiplaanil see, mida tekst ütleb, mitte see,

kuidas ta seda ütleb. Kuna teadmiste kontrolli eesmärgil kirjutatud teksti lugejal on teksti sisule teatud ootused, ei pöörata tihti kuigi palju tähelepanu sellele, kuidas tekst on koostatud. See võib põhjustada olukorra, kus teksti koostaja jaoks hädustub kirjutamise eesmärk ning kirjutamisest kaob nauding. Kirjutamisel on lisaks teadmiste kontrollile teinegi oluline kasutegur, millel on eriti oluline roll kõrghariduses – see aitab meil õpitut omandada. Et kirjutamisprotsessi käigus tekiks teksti autoril parem arusaamine teemast, mida loodav tekst käsitleb, on oluline roll sellel, kuidas autor kirjutamisele läheneb. Kõige üldisemalt võib kõrghariduses täheldada kaht tüüpi lähenemist tekstide kirjutamisele – tulemusele suunatud tekstiloome ja protsessile suunatud tekstiloome.

Tulemusele suunatud tekstiloome

Nagu nimigi ütleb, on tulemusele suunatud tekstiloome juures olulisim lõpptulemus. See tähendab, et esitada tuleb vaid töö lõplik versioon, mida hinnatakse õppejõu määratud või muul viisil kehtestatud nõuete alusel. Üliõpilane peab teadma, millised on nõuded, ning kirjutama nendele vastava teksti. Näiteks tuleb üliõpilasel esitada semestri lõpuks essee, milles üliõpilane näitab, et on omandanud kursusel käsitletud teemad. Tavaliselt on sellisel kirjutisel suur roll ainekursuse hinde kujunemisel. Kuna selle lähenemise puhul tuleb hindamiseks esitada vaid lõpptulemus, jääb teksti kirjutamine tihti viimasele minutile ning ajanappuse tõttu püütakse tekst koostada nii kiiresti ja vähese vaevaga kui võimalik. Seetõttu ei jätku piisavalt aega oma teksti ülelugemiseks ja suuremate paranduste tegemiseks.

Kuna positiivse hinde korral üliõpilane oma töösse enam parandusi ei tee, on õppejõu tagasiside sellistele töödele tavaliselt minimaalne või puudub üldse. Juhul kui õppejõud annab tagasisidet, on see enamasti pealiskaudne ning puudutab vaid kerge vaevaga tuvastatavaid vigu (näiteks õigekirjavead). Sellise tagasiside tulemusena võib üliõpilane teha valesid järeldusi kas oma teadmiste või oma kirjutamisoskuse kohta. Näiteks võib madala hinde saanud üliõpilane arvata, et hinne kajastab tema erialateadmisi, kuid tegelikult tuleneb see hoopis (osaliselt) puudulikust eneseväljendusoskusest. See tähendab, et kirjutisest ei selgu, kuivõrd hästi on üliõpilane õppeaine sisu omandanud. Tagasiside võib olla ka väga põhjalik ja hõlmata mitmeid tasandeid, kuid tulemusele suunatud tekstiloome puhul ei ole tagasisidest tihti kasu – kui üliõpilane oma tööd enam parandama ei pea, jäävad kirjutise kohta tehtud vääruslikud soovitusel enamasti rakendamata. Nii ei parane ei tekst ega üliõpilase kirjutamisoskus.

Protsessile suunatud tekstiloome

Protsessile suunatud tekstiloomes on keskne kirjutamise protsess, mitte tulemus. See ei tähenda, et hea lõpptulemus ei oleks selle lähenemise puhul oluline – tekstiloome protsessile suurema tähelepanu pööramine võimaldabki saada paremaid lõpptulemusi. Protsessile suunatud tekstiloome avaldab kirjutamise kui õppimisviisi potentsiaali suuremal määral kui tulemusele suunatud tekstiloome, sest annab autorile rohkem aega teema läbitunnetamiseks. Protsessi lõpptulemusena valminud kirjutis, mis esitatakse hindamisele, on läbinud mitu etappi – kavandamine, esialgse mustandi loomine, selle ümberkirjutamine ja teksti viimistlemine. Nende etappide läbimine annab autorile rohkem võimalusi oma mõtete selgeks formuleerimiseks, mis kõneleb ka teema paremast omandamisest.

Protsessile suunatud tekstiloomes võtab tavaliselt kõige vähem aega esialgse mustandi loomine. Rohkem aega pühendatakse kirjutise kavandamisele ning parandustele ja ümberkirjutamisele. Nii saab autor kirjutamisprotsessi eri etappidel keskenduda kirjutise eri aspektidele. Selle tulemusel paraneb peale teksti kvaliteedi ka üliõpilase kirjalik väljendusoskus. Kirjalikku väljendusoskust arendab eeskätt iseenda teksti ümberkirjutamine, sest selle käigus tuvastatakse teksti probleeme (näiteks vastuolud, nõrgad argumendid jmt) ja parandatakse need.

Nõrkadele kohtadele tekstis aitab tähelepanu juhtida ka tekstile antav tagasiside, millel on protsessile suunatud tekstiloomes oluline roll. Tagasisidet antakse mustandi(te)le, mitte lõpptulemusele, sest sel etapil on üliõpilasel võimalus oma teksti veel muuta. Kuna tagasisidet antakse kirjutamisprotsessi keskel, on tagasiside tavaliselt põhjalik ning keskendub sisulisematele küsimustele kui näiteks õigekiri. Samuti on võimalik eri etappides anda tagasisidet teksti erinevate tahkude kohta (teksti ülesehituse loogika, lõigu struktuur, mõtte selge väljendus). Ka see aitab autoril oma teksti nõrkusi mõista ja nendest õppida.

Kuna protsessile suunatud tekstiloemel on lõpptulemusele suunatud tekstiloome ees mitmeid eeliseid, kirjeldatakse järgnevalt just protsessile suunatud tekstiloomet ja selle etappe. Seejuures on iga etapi juures selgitatud, millele erilist tähelepanu pöörata, et oma kirjutamisoskust parandada.

Akadeemiliste tekstide koostamise oskus

Ülikooli astuvad üliõpilased ei pruugi osata ülikoolis kehtivatele nõudmistele vastavat akadeemilist teksti koostada. Selles ei ole midagi imelikku: suurem osa üliõpilastest tuleb koolisüsteemist, mis ei nõuagi neilt akadeemiliste tekstide koostamise oskust ning võimalik, et nad ei ole senini kirjutanud ühtegi teksti, mis on sarnane

ülikoolis nõutavate tekstidega. Samuti on neil vähe akadeemiliste tekstide lugemise kogemust. Seega tuleks üliõpilastele akadeemilise väljendusoskuse õpetamise algstaadiumis arendada nii akadeemiliste tekstide kirjutamise kui ka lugemise oskust ning kriitilise mõtlemise oskust tervikuna.

Paljud õppekavad ei paku aga kuigi palju võimalusi nende oskuste arendamiseks. Näiteks on õppekavasid, kus üliõpilastel ei tule madalamatel õppeastmetel kirjutada kuigi palju akadeemilisi tekste ega pikemaid eksamivastuseid ja/või ei ole õppekavas bakalaureusetööd. Nii võib juhtuda, et magistriõpinguid alustab väga vähese akadeemiliste tekstide koostamise kogemusega üliõpilane. Juhul kui bakalaureusetöö on nõutav, kuid üliõpilased ei ole akadeemiliste tekstide koostamist kuigivõrd harjutada saanud, satuvad nad sageli raskustesse ja sõltuvad töö kirjutamisel paljus oma juhendajast. Mida rohkem akadeemilisi tekste üliõpilased kirjutavad, mida erinevamad on neile antavad kirjalikud tööd ning mida põhjalikum on nende tekstidele antud tagasiside, seda paremaks saab nende kirjutamisoskus.

Kirjutamine kui protsess

Ülikoolis koostatakse mitmesuguseid kirjalikke tekste, alustades (pikematest) kirjalikest eksamitöödest ja lõpetades kraaditöödega. Sinna vahele jäävad mitmesugused arutlused, analüüsid, esseed, praktika aruanded jms tekstid. Kõik need kuuluvad akadeemiliste tekstide hulka ning neil on olemas selge ühisosa. Seetõttu kehtivad nende kirjutamisel samad põhimõtted ning üldjoontes läbitakse nende kirjutamisel samad etapid – kavandamine, mustandi koostamine ja ümberkirjutamine ning viimistlemine. Samas on nendel tekstidel mõistagi ka erinevusi, mistõttu tuleb eri tekstide juures tähelepanu pöörata erinevatele seikadele. Näiteks lühemate, mitteuurimuslike kirjutiste puhul on oluline tähelepanu pöörata juhisele.

Ülesandest arusaamine

Hea teksti kirjutamise eelduseks on õppejõu antud ülesandest õigesti aru saamine. Ülesandest arusaamist loetakse kirjutamisprotsessi osaks, sest juba teksti kavandamisel peab autoril olema selge, mida temalt täpselt oodatakse. Tavaliselt tuleb üliõpilasel kirjalikus töös näidata teema valdamist, seoste nägemise oskust ning oma seisukoha kujundamise ja selle kasuks argumenteerimise oskust. Kui üliõpilane ei ole õigesti aru saanud sellest, mida ülesanne temalt nõuab, võib teksti koostamisel ette tulla mitmesuguseid probleeme. Näiteks võib üliõpilane kirjutada argumenteeriva teksti asemel kirjeldava teksti või lähtuda isiklikust kogemusest, kui oodatakse hoopis teaduslikele allikatele tuginemist. Sage probleem üliõpilastöodes on ka see, et

refereeritakse ainult teisi autoreid ning unustatakse seejuures enda argumenteeritud arvamus lisamata. Ülesandest valesti arusaamise tagajärg on tõenäoliselt halvem hinne. Samuti võib see mõjutada üliõpilase hinnangut oma teadmiste ja/või kirjutamisoskusele. Selle vältimiseks tuleks ülesande juhise lugeda läbi kohe, kui ülesanne antakse. Vajadusel tuleb õppejõult või kaasüliõpilastelt küsida täpsustusi või nõu.

Ülesande juhises peaks sisalduma kõige olulisem teave ülesande kohta: mis tüüpi teksti nõutakse, kes on teksti adreassaad, kui pikk peab tekst olema, millal on töö esitamise tähtaeg. Lisaks võib seal olla detailsemat infot ja spetsiifilisemaid nõudeid. Juhise lugemisel tuleb mõelda, kuidas ülesanne seostub ainekursusel õpitud teemadega.

Oluline on aru saada, mis on juhises oluline. Eesti keeles võib oluline info olla ka sõnade vahelistes seostes. Näited 1–3 on töökäsud, kus näiliselt sarnaste lausetega antakse üsna erisuguseid ülesandeid:

1. Nimeta kõrgkoolis akadeemilist toimetulekut mõjutavad tegurid
2. Nimeta akadeemilist toimetulekut mõjutavad tegurid kõrgkoolis
3. Nimeta kõrgkooli akadeemilist toimetulekut mõjutavad tegurid

Esimeses näites küsitakse tegurite kohta, mis mõjutavad üliõpilaste toimetulekut kõrgkoolis. Teine töökäsk eeldab, et tuleb nimetada tegureid, mis mõjutavad akadeemilist toimetulekut ülikoolis üldisemalt (sh õppejõudude hulgas). Kolmandast töökäskust võib välja lugeda, et küsitakse tegurite kohta, mis mõjutavad seda, kuidas kõrgkool akadeemilisel maastikul toime tuleb.

Ülikoolis kirjutatakse ka selliseid töid, millel otsene tööjuhise puudub. Sellised on uurimuslikud kirjutised (nt bakalaureuse- ja magistritööd). Sellisel juhul tuleb kirjutamisel lähtuda oma uurimisküsimustest ja tööle kehtivatest nõuetest. Mõistagi on kraaditöö kirjutamine pikem ja töömahukam protsess kui ainekursuste raames nõutavate kirjalike tööde koostamine. Sellegipoolest on mõlema teksti kirjutamisprotsess üldjoontes sarnane. Järgnevalt kirjeldataksegi kirjutamisprotsessi üldiselt, otseselt konkreetsest tekstist lähtumata.

Kirjutamisprotsess koosneb kolmest etapist – teksti kavandamine, mustandi kirjutamine ning teksti ülevaatamine ja parandamine (sh viimistlemine). Kuigi need etapid järgnevad üksteisele, ei pruugi kirjutamisprotsess ise olla tervikuna lineaarne. Näiteks ei läbi kraaditööd ja muud pikemad kirjutised tavaliselt tervikuna neid etappe järjest, vaid neid koostatakse väiksemate osade kaupa (nt peatükid, alapeatükid). Seega pöörduv autor pidevalt tagasi mustandi loomise etappide juurde. See ei tähenda aga, et erinevad osad tehakse algusest lõpuni täielikult valmis. Kuna tekst võib kirjutamisprotsessis oluliselt muutuda, tasub viimistlemise juurde asuda siis, kui terve tekst on juba eelnevad etapid läbinud (vt „Teksti viimistlemine“).

Teksti kavandamine

Tekstiloomise protsessis on väga olulisel kohal teksti kavandamine. Üliõpilased, kellel on tekstide koostamisega vähem kogemusi, asuvad sageli kohe teksti loomise juurde ning jäätavad kavandi tegemata. Ilma kavandita koostatud tekstid kipuvad aga olema selge struktuurita ja laialivalguvad.

Teksti kavandamine hõlmab endas kõike seda, mida tehakse enne teksti kirjutama asumist. Teksti kavandamisel võib abi olla järgmistest tegevustest:

- võtmesõnade ja/või mõistete loetelu koostamine,
- kirjutise teema harude loetelu koostamine,
- teemaga seotud allikate lugemine ja märkmete tegemine,
- teema eri tahkude seostamine ja seoste visualiseerimine,
- töö eesmärgi ja uurimisküsimuste sõnastamine,
- oma mõtete arutamine teistega (nt õpingukaaslased, sõbrad).

Kavandi koostamine aitab teemat piiritleda. Samuti annab see teksti autorile selgema ülevaate, mida ta teema kohta juba teab, ning mille kohta tuleb veel lugeda ja/või juurde uurida. Kavandi koostamine aitab autoril endal saada parema ülevaate sellest, mida ta oma tekstiga öelda tahab ja kuidas on seda kõige parem teha. Kuna autori ülesanne on kirjutada tekst, mis lugejat veenab, tuleb juba kavandamise etapis arvestada teksti adressaadiga. Näiteks tasub mõelda teksti koostamisel sellele, kes on teksti lugeja, millised on tema taustateadmised ja ootused tekstile.

Kavandi koostamine võib aidata üle saada kirjutamiskrambist. Kirjutamiskramp võib tekkida tekstiloomise mistahes etapis, kuid tihti tabab see just enne kirjutamisprotsessi algust, kui tekib tunne, et ei oska kuskilt alustada. Sellisel juhul võib proovida mõtteid koguda vaba tekstiloomise strateegia abil. Vaba tekstiloomise käigus pannakse piiratud aja jooksul (nt 1–6 minutit) kirja kõik mõtted, mis teemaga seoses pähe tulevad. Kirjutades ei pöörata tähelepanu trükivigadele, õigekirjareeglitele ega sõnastusele. Peale seda loetakse kirjutatu läbi ning valitakse välja üks (või rohkem) mõte(t), mida tahetakse edasi arendada. See mõte on järgmise vaba tekstiloomise sessiooni teema. Vaba tekstiloomise abil mõtete kogumine aitab kirjutamiskrambist üle ka teistes teksti koostamise etappides.

Mustandi koostamine

Peale esialgse kavandi koostamist võib asuda teksti kirjutama. Selleks tuleb luua endale kirjutamiseks sobivad tingimused. Sobivad tingimused loob selline keskkond, kus tehakse vaimset tööd (nt raamatukogu) ning kus on võimalikult vähe segavaid faktoreid, mis sunniksid tööd tihti katkestama. Samuti tuleks vältida kõrvalisi tegevusi (pidev e-posti kontrollimine, sotsiaalmeedia saitide külastamine jms).

Mustandi kirjutamine algab esialgse kavandi täpsustamisest ja laiendamisest. Märksõnad arendatakse pikemateks lõikudeks. Mustandit alustades peaks teksti autoril olema kujunenud arusaam sellest, mis tal teema kohta öelda on ja millistele allikatele tema käsitus tugineb. Kui tegemist on empiirilisel materjalil põhineva uurimusliku tekstiga (nt bakalaureuse- või magistritöö), peaks vähemalt osa materjalist olema analüüsitud. Mustand, mis luuakse esialgse kavandi alusel, teema kohta tehtud märkmete ning materjali analüüsi põhjal, peaks olema juba enam-vähem sidus tekst. On oluline rõhutada, et selles etapis ei sünni teksti lõplik versioon. Vastupidi – see on esialgne mustand, mis kirjutamisprotsessis veel mitu korda ümber kirjutatakse. Näiteks võib selles etapis loodud tekstilõike hiljem ümber tõsta või kustutada. Ka mustandi kirjutamisel ei tasu veel tähelepanu pöörata õigekeelsusele ega tingimata taotleda akadeemilisele tekstile kohast stiili. Selle asemel tuleks keskenduda oma mõtete paberile saamisele. Mustandi koostamine võtab tekstiloomeprotsessis tavaliselt kõige vähem aega, põhiline aeg peaks kuluma mustandi kirjutamisele eelnevale ja järgnevale etapile ehk teksti kavandamisele ja selle parandamisele.

Mustandi parandamine

Mustandi kirjutamisele järgneb teksti parandamine. See on tekstiloomeprotsessi kolmas ja viimane etapp, mille võib omakorda jaotada kaheks osaks – mustandi ülevaatamine ja ümberkirjutamine ning teksti viimistlemine.

Mustandi ülevaatamine ja ümberkirjutamine

Esimesena tuleb mõistagi mustand üle vaadata ja teksti vajadusel ümber kirjutada. Algse mustandi (isegi laiaulatuslikus) muutmises ei ole midagi ebaharilikku. Kirjutamisprotsess on tsükliline ja erinevad tegevused (kirjutamine, parandamine, ümberstruktureerimine) on aktiivses kasutuses kogu protsessi jooksul. Kirjutise edenedes arendatakse mõtteid edasi ning sellest võivad tekkida ebakõlad olemasolevas tekstis. Nende eemaldamiseks tuleb teinekord teha suuremaid muutusi. Võib juhtuda, et kirjutamisprotsessis muutub ka esialgne kavand. Kõik see on tekstiloomeprotsessi loomulik osa ja näitab, et tekst areneb koos oma autoriga ja autor koos tekstiga. Tekstiloomeprotsess aitab autoril saada parema arusaamise käsitletavast teemast, samuti õpetab see teda nägema probleeme ja puudujääke tekstis. See tähendab, et paranevad nii kirjutamisoskus kui ka aineteadmised.

Tihti on teksti autoril endal oma tekstis raske suuremaid probleeme näha ning ulatuslikumaid parandusi ette võtta. Olles ise teksti loonud ning sellega palju vaeva näinud, on autoril raske olla selle suhtes kriitiline. Seetõttu oleks hea, kui teksti loeb ja kommenteerib keegi, kes suudab seda objektiivselt hinnata. On väga tähtis, et esimene tagasiside tuleks just pooleli olevale, mitte valmis tekstile, sest selles etapis

on võimalik teha kergema vaevaga suuremaid muutusi. Kui see, et teksti on vaja oluliselt ümber kirjutada, selgub alles siis, kui autor on teksti juba valmis kirjutanud, viimistlenud ja isegi vormistanud, on autor teinud palju tühja tööd. Sellist olukorda aitab vältida õigeaegne tagasiside tekstilooome protsessis.

On oluline, et teksti tagasisidestaja mõistab teksti kirjutamise konteksti ja teab, millele lugedes tähelepanu pöörata. Näiteks sobivad teksti objektiivseteks lugejateks kaasõpilased, sest neil on teadmised kirjutise teemast või vähemalt ainevaldkonnast, kuhu see kuulub, ning mis veelgi olulisem – neil on sarnaste tekstide kirjutamise kogemus. Üliõpilase pere ja sõbrad ei ole tavaliselt objektiivsed tagasisidestajad, sest lähedastel on raskem kriitiline olla. Üks viis tekstide tagasisidestamiseks on kirjutamisrühmas osalemine. Kirjutamisrühma moodustavad 4–8 sama või lähedase valdkonna esindajat, kes kohtuvad regulaarselt (nt korra nädalas või üle nädala), et üksteise pooleli olevaid tekste tagasisidestada. Kirjutamisrühma eelis on see, et rühm võimaldab oma teksti kohta tagasisidet saada mitmelt inimeselt korraga. Peale selle parandab teiste tekstide kriitiline analüüsimine ka üliõpilase enda tekstilooome oskust. Kui üliõpilane kirjutab kraaditööd, on loomulikult hindamatu väärtusega ka juhendaja tagasiside. Selleks, et üliõpilane juhendaja väärtuslikke kommentaare oma teksti parendamisel arvesse saaks võtta, on oluline, et juhendaja oleks tekstilooome protsessi kaasatud juba selle varastes etappides. Nii on tal võimalik nii teksti kui ka üliõpilase oskuste arendamisse maksimaalselt panustada.

Tagasisidet on võimalik anda tekstile kui tervikule, kuid ka selle eri tahkudele. Näiteks võivad sama teksti piires erineda hinnangud teksti sisule, ülesehitusele ja keelekasutusele. Kui tekst ei ole veel valmis, on loomulik, et seda ei ole mõtet hinnata kui tervikut, vaid tuleks keskenduda teatud etapis olulistele tahkudele. Näiteks ei ole mustandi puhul mõtet keskenduda õigekirja- ja vormistamisküsimustele, vaid tegeleda üldisemate probleemidega, näiteks argumentide loogiline esitus. Selleks, et tagasisidestaja(d) teaks, millele kommenteerides tähelepanu pöörata, peab teksti autor neile teada andma, milline on teksti valmidusaste ning mille kohta ta kõige enam tagasisidet soovib.

Igasugune tagasiside tekstile on teatud mõttes subjektiivne ning seetõttu võivad tagasisidestajate kommentaarid olla ka üksteisele vastukäivad. Näiteks võib üks tagasisidestaja leida, et teatud teemast tuleks pikemalt kirjutada ning teise tagasisidestaja arvates ei peaks seda teemat tekstis üldse puudutama. Sellisel juhul on teksti autori otsustada, kas ja kumba kommentaari ta arvesse võtab. Kogu tagasisidestamise protsessi mõte on aidata autoril näha potentsiaalseid probleemkohti tekstis, mitte öelda talle ette, mida ta muutma peab. Kuigi tagasiside mistahes tekstile on väga väärtuslik, tuleb meeles pidada, et iga autor vastutab oma teksti eest ise ning tal on täielik voli kirjutada see selliseks, nagu ta ise õigeks peab. Kui kommentaare on väga palju, tasuks autoril alguses teha tekstis vaid tema arvates tähtsamad muudatused ning paluda mustandi uuele versioonile veel kord tagasisidet. Mõnikord piisab tekstile vaid ühekordsest tagasisidest, teinekord on vaja teksti mitu korda üle vaadata ja parandada. Seetõttu on oluline, et teksti ülevaatamiseks ja parandamiseks oleks jäetud piisavalt aega.

Teksti viimistlemine

Kui autor on lõpuks oma tekstiga rahul, ei tähenda see veel seda, et kirjutis on esitamiseks valmis. Enne teksti esitamist tuleb viimistleda veel keelekasutust ja veenduda, et tekst vastab vormistusnõuetele.

Teksti keelelise viimistlemise juures tuleks tähelepanu pöörata mitmele asjaolule. Esiteks tuleks veenduda, et teksti stiil on akadeemilisele keelekasutusele kohane. See tähendab, et tuleks vältida kõnekeelsust (*selles töös uuritigi siis nende faktorite mõju X-le*), hinnangulist kõnepruuki ja ebamäärasust (*selliseid tüüpe ei olnud materjalis õnneks eriti palju*), samuti ei sobi kasutada bürokraatlikku stiili ja kulunud väljendeid (*uurimaks antud probleemi põhjalikult teostati teadusuuringud kõrgetasemeliselt; käesoleval hetkel ei oma see aspekt antud töö raames tähtsust*). Vastupidiselt levinud arvamusele ei tee bürokraatlike moeväljendite ja -konstruktsioonide pikkimine teksti keelekasutust „akadeemilisemaks“, vaid need hoopis koormavad teksti ning muudavad selle raskemini loetavaks. Akadeemilise tekst on oma sisult niigi keeruline ning seetõttu ei ole mõtet seda tühjade sõnadega kunstlikult veelgi keerukamaks teha. Tasuks järgida põhimõtet – mida lihtsamini sisu edasi anda, seda selgem see lugejale on. Teine probleem, mis sageli eestikeelset akadeemilist keelekasutust vaevab, on liigne tõlkelisus. Kuna kirjandus, millele autor viitab, on sageli võõrkeelne, kipub võõrapärasusi jääma ka autori eestikeelsesesse teksti. Seetõttu tuleks teksti keelelisel viimistlemisel mõelda ka selle peale, kas mustandis on sellist keelekasutust, mis ei ole eesti keeles loomulik (*N keelt emakeele rääkijana Etiopias on umbes 190 000 ja Sudaanis umbes 22 000 (2007. aasta seisuga)*).

Üldiselt kirjutatakse eestikeelsed akadeemilised tekstid impersonaalselt (*uuriti, analüüsiti* jne), kuid ei ole keelatud kirjutada ka esimeses isikus (*uurisin, analüüsisin*) ja kolmandas isikus (*töö autor uuris, analüüsis*). Tihti on esimeses ja kolmandas isikus kirjutamine loomulikum just sellistes valdkondades, kus uurija interpretatsioonil on analüüsis suurem roll.

Viimaks tuleks veenduda, et tekstis ei ole õigekeelsusvigu (nt kokku- ja lahkukirjutamine, suur ja väike algustäht, kirjavahemärgid jne) ega trükivigu. Need hakkavad lugejale tekstis kõige hõlpsamini silma ja jätavad mulje, nagu oleks töö tehtud kiirustades ning lohakalt (ka siis, kui tegelikult on teksti loomisele pühendatud palju aega). Peale selle on keele- ja trükivigu lihtne teksti puudustena välja tuua ning töö hindaja võib seetõttu hinnet alandada. Kõige ilmsemad näpuväärarused saab välistada spellerit kasutades. Kui tekstitöötlusprogramm seda ei võimalda, on eesti keele speller olemas ka veebis. Õigekeelsusküsimustes aitab Eesti Keele Instituudi keelenõu veebileht, mis koondab kõiki eestikeelseid veebis kättesaadavaid õigekeelsusallikaid (vt „Kasulikke linke“).

Vormistusnõuded sõltuvad valdkonna traditsioonidest ning seetõttu on need Tartu Ülikooli eri üksustes üsna erinevad. Kirjaliku töö vormistamisel tuleks eeskätt juhinduda konkreetse ülesande juhiseist, seejärel vastava üksuse üliõpilastööde vormis-

tamise juhendist. Kui üksuses selline juhend puudub, tuleks kasutada sama valdkonna mõne kõrgema tasandi üksuse (nt teaduskonna) juhendit.

Omad ja võõrad mõtted tekstis

Akadeemiliste tekstide üks eripära on see, et need annavad edasi nii autori enda kui ka teiste autorite mõtteid. Uurimuslikku teksti kirjutades on ülioluline, et kõik teiste autorite tekstidest pärit mõtted oleksid eristatud lugejale üheselt mõistetavalt. Teisi teoseid kasutades tuleb mõista, et refereerimine ei ole sama mis tõlkimine. Võõrkeelse allika kasutamisel tuleks üles kirjutada mõte, mitte laused. Sõnastusest võib üle võtta vaid allikas kasutatud terminid. Vahel on õigustatud küll ka allika täpne tsiteerimine, sel juhul pannakse tsitaat jutumärkidesse ning sõnastus antakse edasi täpselt (isegi kirjavead).

Selliste tekstide loomine, kus sünteesitakse autori enda ja teiste autorite mõtted, on raske ja aeganõudev ülesanne. Eriti keeruline on see esimeste uurimuslike tekstide kirjutamisel, kui üliõpilasel on seesuguste tekstide loomisel veel vähe kogemust. Ka seetõttu on oluline, et kirjutamiseks jääks piisavalt palju aega, et tekst saaks küpseda kogu kirjutamisprotsessi (kavandamine, mustand, teksti ülevaatamine ja viimistlemine) jooksul.

Teksti kavandamise ajal on mõistlik loetud kirjandus ja selle kohta tehtud märkmed organiseerida. Kõik, mida soovitakse kasutada, tuleks üles märkida koos allikaga (lehekülje täpsusega) ning teha märkmetes selget vahet tsitaadil ja refereeringul. Kui mõnest teoreetiliselt olulisest allikast on olemas eestikeelne ülevaade, ei tähenda see enamasti, et selle ülevaate autor on esitatud väidete autor. Sellistel juhtudel tuleb viidata originaalteksti autorile ja vajadusel lisada, kes seda teooriat või seda teemat eesti keeles on tutvustanud. Seejuures on lubamatu refereerida kellegi teost kolmanda autori kaudu ning jätta sellele kolmandale autorile viitamata. Kõik viited tuleks teksti lisada juba mustandi kirjutamise etapis. Nii välditakse seda, et mõni neist kas või kogemata pärast lisamata jääb. Samas on väga oluline, et mustandis formuleeritaks mõte juba originaalses sõnastuses, st tuleb rebida end lahti viidatavate allikate tekstist. Teksti ülevaatamise ja viimistlemise etapis jääb küllalt aega oma mõtte elegantseks sõnastamiseks.

Kasulikke linke¹

Õigusteaduskonna üliõpilastööde kirjutamise ja vormistamise juhend:

<http://www.oi.ut.ee/et/uudised/uus-uliopilastoode-kirjutamise-vormistamise-juhend>

Riigiteaduste instituudi bakalaureusetöö juhend:

<http://www.sh.ut.ee/et/554314>

Haridusteaduste instituudi juhendid:

<http://www.ht.ut.ee/et/oppimine/loputoode-nouded>

Ühiskonnateaduste instituudi juhendid:

<http://www.yti.ut.ee/et/juhendid>

Psühholoogia instituudi juhendid:

<http://www.psychology.ut.ee/et/juhendid-7>

Majandusteaduskonna kirjalike tööde juhend:

<http://www.mtk.ut.ee/et/kirjalike-toode-juhend>

Plagiaadi vältimine:

<https://sisu.ut.ee/infhindamine/plagiaat>

Allikate kasutamine ja nendele viitamine üliõpilastöodes sotsiaal- ja haridusteaduskonnas:

<http://www.sh.ut.ee/et/1001174>

EKI e-keelenõu:

<http://kn.eki.ee/>

Eesti keele speller veebis:

http://www.filosoft.ee/html_speller_et/

¹ Vaadatud 3.04.2014

II osa

Intervjuud õppejõududega

Dotsent Pille Pruulmann-Vengerfeldt (PhD)

Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, ühiskonnateaduste instituut, meedia-
uuringute õppetool

Mis on hea kirjaliku töö kriteeriumid teie erialal?

Laias laastus on kommunikatsiooni erialad – ajakirjandus, kommunikatsiooni-juhtimine ja infotöö – keelelise eneseväljenduse osas nõudlikumad kui mõni teine valdkond. Nii on hea töö kriteeriumideks kindlasti ladus väljenduslaad, korrektne keeletekasutus, hea argumentatsioon ning oma arvamuse selge eristamine refereeringutest või parafrasidest. Kuigi vahel kiputakse arvama, et hea hulk sõnavahetu päästab, kui mõtet ennast väga pole, siis hea kirjaliku töö kriteeriumideks on pigem konkreetsus, täpsus, esitatud materjalide asjakohasus küsimusele vastamisel.

Kas üliõpilased on piisavalt ette valmistatud, et teha ülikoolis nõutavaid kirjalikke töid, kui nad astuvad bakalaureuseõppesse?

Jah ja ei. Kindlasti on puudulik kirjanduse kasutamise oskus enda mõtete toetamisel, puudulik on viitamisoskus ja sageli aetakse klišeed ajakirjandusest segi oma arvamusega ja põhjendusega. Kuna meie erialad nõuavad väga palju žanri-
spetsiifilisi eneseväljendusoskusi, siis on ülikooli õpingute ajal vaja sellele teemale palju tähelepanu pöörata.

Milliseid kirjalikke töid teie erialal tehakse?

Meie tudengid kirjutavad kõik referaate, analüüse, esseesid, enese tegevuse ja kogemuste analüüse, viivad läbi iseseisvaid uurimistöid (nt seminari-, bakalaureuse- või magistritöödena), kirjutavad uudiseid, pressiteateid ja veebitekste, rühma- ja individuaalseid töid. Samuti kirjutatakse nt kaasuste analüüse (eetikas ja infoõiguses) või lühivormis lugemiskontrolli vastuseid. Harva tuleb ette lünktekste või valikvastuseid, pigem on avatud küsimused ja lühemad või pikemad oma arvamuse esitamise vormid. Kirjutatakse ka praktikaaruandeid nii bakalaureuse- kui ka magistristmes. Kõiki vorme on vaja nii bakalaureuse- kui ka magistristmes. Doktorantuuris kirjutatakse artikleid, analüüse, aga ka esseesid, referaate jne.

Üks ülikoolis enim kasutust leidev kirjaliku töö liik on kirjalik eksamitöö. Kas võtate hindamisel peale teksti sisu arvesse ka seda, kas üliõpilaste vastused on loogilise ülesehitusega ja hästi loetavad?

Kindlasti pean lugu heast struktuurist ja loogilisest ülesehitusest. Kuna otseselt minu ainetes seda väljundina kirjas pole, siis arvestan seda hindamisel pigem üldise vastuse loogilisuse kontekstis. Kuid kui mõte jääb segaseks, siis tulevad töö eest ka nõrgemad punktid. Meie ainete seas on aga ka kindlasti neid töid ja teemasid, kus ülesehitus ning loetavus ongi ehk kõige tähtsamad osad tööst.

Kas tekstid, mida teie õppejõuna üliõpilastele lugeda annate, mõjutavad seda, kuidas üliõpilased ise kirjalikke tekste koostavad?

Kindlasti mõjutavad. Ja eks ma sageli ka ise seetõttu valin tudengitele lugemiseks pigem akadeemilisi lühivorme, et arendada mõtteselgust ja konkreetset eneseväljenduses.

Kuidas on korraldatud teie eriala kirjalike tekstide koostamise õpetamine?

Meil on esimesel kursusel aine „Õpioskused ülikoolis“, kus antakse sissejuhatav ülevaade ka referaadi, essee ja uurimuse põhialustest, samuti on meil kursus „Teadustöö alused“, kus kolmanda aasta üliõpilased saavad konkreetset seminaritööde ja lõputööde kirjutamiseks vajalikke juhiseid. Lisaks on erialaspetsiifilised kirjutamise ained nagu „Uudise sotsioloogia“, „Eesti keel ja stilistika“, „Reporteritöö“ jne.

Meil on olemas nii seminaritööde kui ka bakalaureuse- ja magistritööde ning praktikaaruannete juhendid, samuti viitamise juhendid, igal õppejõul on ka veel oma aine spetsiifilised juhendid, mis sageli on mitu lehekülge pikad. Juhendid leiab lingi alt: <http://www.yti.ut.ee/et/juhendid>. Need tutvustavad tööde vormi ja erinevaid žanre. Eraldi detailne juhend on tööks kirjandusega: <http://www.yti.ut.ee/et/viitamine>.

Mis on teie erialal üliõpilaste tüüpilised vead kirjalike tööde koostamisel?

Vast kõige tüüpilisemad vead on oma arvamuse ja teoreetikute lähenemise mõistliku tasakaalu leidmisel. Küll on ühte palju ja teist vähe või vastupidi. Samuti on raskusi klišeedest välja tulemisega ning tõeliselt analüütilise eneseväljenduslaadi leidmisega. Hoolimata viitamisjuhenditest arvatakse vahel, et selle töö puhul pole viidata vaja. Pigem on probleeme sellega, et tekstid, mida tudengid kirjutavad, on liiga pikad „mulli“ ajamised ning konkreetsust ja täpsust jääb vahel vajaka.

Kui üliõpilased hakkavad tegema oma kraaditööd, kas nende kirjutamis- oskus on siis selleks piisav?

Kuna kraaditöö on samuti õppimise oluline osa, siis võib ehk öelda, et kraaditöö lõpuks on kindlasti eneseväljenduslikud oskused palju paremad. On tudengeid, kelle kirjutamisoskus on väga heal tasemel, ja on ka neid, kelle jaoks on kraaditöö kokku panemine suur valu ja vaev, seega ei teeks ma siin suuri üldistusi.

Kas teie erialal on ühine arusaam, mis on väljendusoskuse roll kirjaliku töö hinde kujunemisel?

Päris ühist arusaama ilmselt ei ole. On õppejõudusid, kelle jaoks on korrektne keel, ladus stiil ja hästi argumenteeritud mõte kõik kokku väga olulised, teised on nõus keele või stiili osas mõõndusi tegema, kui töö mõte on hea. Oleme täna ka ilmselt loobunud ühtse arusaama kujundamisest just sellel eesmärgil, et erinevate õppejõudude kombinatsioonis oleks variatiivsust. Samas on hea väljendusoskus, selgelt argumenteeritud mõte ja ladus stiil jätkuvalt olulised nt lõputöodes ning sellisel juhul pole tavaliselt esinenud suuremaid vaidlusi. Hinnet üldjuhul ei alandata, kuid parema hinde poole võib kallutada küll.

Kui olete õpetanud välisüliõpilasi, siis kui hea on nende kirjalik väljen- dusoskus võrreldes Eesti üliõpilastega? Palun selgitage.

Ka välisüliõpilasi on väga erinevaid. Teistest distsipliinidest üliõpilased (nt õpetan ma ka IT tudengeid) on üldjuhul halvema eneseväljendusoskusega, samuti on minu kogemusel välisüliõpilastel keerulisem omandada viitamisreegleid. Kuid jällegi – üliõpilasi on palju ja väga heade ja suurepärase kõrval on ka keerulisemaid juhtumeid.

Mis soovitusi/nõuandeid annaksite oma eriala üliõpilastele kirjalike töö- de koostamisel?

Lühidalt, täpselt, sisukalt, asjakohaselt. Vähem on rohkem ning „mulli“ ajamine ei vabasta kohustusest oma kirjatükk sisuka mõttega täita.

Emeriitprofessor Ülo Vooglaid (knd)

Tartu Ülikooli õigusteaduskond

Mis on hea kirjaliku töö kriteeriumid teie erialal?

Uurimuse väärtuse hindamiseks on vaja:

- a) veenduda, kas kõik see, mis põhimõtteliselt näitab akadeemilise teksti kohta kehivate nõuete arvestamist, on küllalt hästi õnnestunud;
- b) selgitada, kas uuringuga on õnnestunud avastada uuringu objektiks olnud probleemide kausaalsed ja funktsionaalsed seosed;
- c) tuvastada uurimuse võimalikud rakendusala ja funktsioonid eri valdkondades (teaduslikus uurimises, õppes, innovaatilistes protsessides, seadusloomes jm);
- d) vaadata, mil määral on õnnestunud publitseerida uurigu tulemusi emakeeles ja vahendada teistele rahvastele.

Akadeemik Uno Mereste soovitus oli eristada uuring ja uurimus. Uuring on protsess ja uurimus on tulemus, hinnata tuleb mõlemat. Seal on see süsteemsus ja kompleksus, seal on usaldusväarsus, andmete ja faktide usaldatavus, innovaatilised protsessid ja nõnda edasi, terve hulk kriteeriume.

Kas üliõpilased on piisavalt ette valmistatud, et teha ülikoolis nõutavaid kirjalikke töid, kui nad astuvad bakalaureuseõppesse?

Ei ole valmis. Tudengid teevad referaate põhiliselt copy-paste-meetodil. Mingite märksõnade järgi otsitakse selle teema käsitlemist, võetakse leitust mingi osa, tõstatatakse see kontekstiväliselt ringi, seejuures viitamata. Enamasti tulevad ülikooli noored inimesed, kellel probleemi ega teooria mõistet ei ole. Metodoloogias ei ole kunagi midagi kuulnud! Andmete usaldatavuse kriteeriume peas ei ole ega teata, et teaduslik uurimine on eeskätt kõlbeline tegevus! Sa pead olema väga täpne, väga aus, kindlasti käsitlema kõike ja mitte andma meelevaldseid hinnanguid, kui kriteeriume pole. Hulle on see, kui tudengid on enda arvates teinud uuringuid, aga tegelikult tegid küsitluse, mille vastuseid interpreteeritakse, nagu käiksid need selle kohta, mida küsiti.

Ülikooli jõudes pole tudengeid piisavalt ette valmistatud, aga nad ei ole valmis ka seda omandama. Ka seetõttu, et paljud õppejõud ei eelda probleemide nägemist ega nende põhjuste analüüsi, vaid lihtsalt reproduktiivses vormis seletavad oma ainet ja nõuavad, et üliõpilane teaks seda, mida tema neile rääkis, mis on kuskil kirjas, ja vastaku aga arvestusel või eksamil.

Milliseid kirjalikke töid teie erialal tehakse?

Referaadid, aga siis tuleb referaati nimetadagi referaadiks. Refereerida ei olegi nii väga lihtne. Tuleb refereerida kas ühte teksti või siis tekstide hulka. Need on kaks erinevat asja ja mõlemat tuleb arvestada. Refereerimise kaudu aga saab kätte ka tsiteerimise ja üldse tekstianalüüsi, olulise ja ebaolulise eristamise, seoste näitamise ja käsitluste võrdluse. Seal peab olema ka sissejuhatus ja lõppsõna, mitte ainult mingid tsitaadid. Kirjeldus on vajalik, et saaks üldse püstitada probleemi ja alustada uuringut, aga seda ei tohi uuringuga segi ajada.

Üks ülikoolis enim kasutust leidev kirjaliku töö liik on kirjalik eksamitöö. Kas võtate hindamisel peale teksti sisu arvesse ka seda, kas üliõpilaste vastused on loogilise ülesehitusega ja hästi loetavad?

Kirjalike eksamitööde hindamise puhul peab olema varakult üliõpilastel teada, mille alusel seda kirjaliku õppeülesannet hinnatakse. Näiteks: süsteemsus, kompleksus, kriteeriumid, mille alusel nad järeldusi teevad või hinnanguid annavad. Aga minu arusaamist mööda kriteeriumite süsteemi üliõpilaste sedalaadi teaduslike tekstide hindamiseks ei ole.

Kas tekstid, mida teie õppejõuna üliõpilastele lugeda annate, mõjutavad seda, kuidas üliõpilased ise kirjalikke tekste koostavad?

Ikka on eeskujuks, aga väga vähe on kaasaegseid tekste, mida võib eeskujuks pidada. Häda on sageli selles, et on raske leida sellist teksti, kus süsteemsus ja kompleksus oleks selgelt eristatud. Süsteemsusel on mingid osad, alasüsteemid, elemendid, kus iga süsteem omandab tähenduse kontekstis. Tudengitel tuleb leida küllalt palju kontekste, mida on vaja mõistmiseks tunda. Mida rohkem on kontekste, seda rohkem saad aru. Aga komplekselt võtad mingi süsteemi – mida rohkem on vaatepunkte selle nägemiseks, seda komplekssem käsitlus. Näiteks kui on majanduslik aspekt, siis peab vastu olema sotsiaalne, kui on aeg, siis on vastu vaja ruumi.

Kuidas on korraldatud teie eriala kirjalike tekstide koostamise õpetamine?

Õigusinstituudis on esimesel aastal kursus, kus käsitletakse allikate otsimist, raamatu-kogu kasutamist ja muud taolist. Need juhendmaterjalid, mis on kättesaadavad kirjalike tööde vormistamise osas, on päris rahuldavad. Näiteks Rootamm on andnud välja ühe brošüüri, milles on arvuti abil kirjalike ülesannete vormistamine päris hästi tehtud, aga sisu osa mitte. Tallinna Ülikool on andnud välja raamatu “Uri ja kirjutaja”, kus vormistuseeglitel ja soovitel pole viga, aga sisukorras on mainitud ka metodoloogiat, millest tekstis sõnagi juttu ei ole. Arvan, et Eesti ülikoolides võiks rakendada neid norme, mis on Current Contents’is.

Mis on teie erialal üliõpilaste tüüpilised vead kirjalike tööde koostamisel?

Oma kogemuse põhjal võin öelda, et esiteks see, et tudengid ei suvatse süveneda kõigesse sellesse, mida on tehtud enne neid ega käsitle oma kohusena jätkamist selle koha pealt, kuhu varem jõuti. Nad hakkavad kuskilt keskelt peale, justnagu polekski seda varem uuritud. Teiseks, kuna probleemi ei osata püstitada, siis hakkavad tudengid kirjeldama. Ja uurivad näiteks teemat, aga teemat ei saa uurida!

Tüüpiline on see, et niipea kui tudengid hakkavad midagi empiirilist kokku seadma, läheb andmete usaldatavus meelest ära. Kogutakse mingeid andmeid ega arvestata, mille kohta need andmed käivad, kas need on valiidised, kuidas on reliaabluse, täpsuse, esinduslikkuse ja hõlmatusega.

Kui üliõpilased hakkavad tegema oma kraaditööd, kas nende kirjutamis- oskus on siis selleks piisav?

Ei ole. Esiteks on ettevalmistus uuringu tegemiseks juba ebapiisav. Enamasti ei ole uuringut, vaid midagi muud. Ma ei saa kõigi kohta rääkida, täppisteadustes ja loodus-
teadustes arvatavasti on asi tunduvalt parem.

Teiseks, keeleoskus on kehvavõitu. Arvan, et on väga halb, et üliõpilastel ei ole spetsiaalset kursust. Üliõpilaste emakeel on unaruses ja väljendusoskus ei ole rahuldav. Kui inimene mõtleb emakeeles, siis peegeldub see ka võõrkeeles. Iseseisva mõtlemise võime Eesti üldhariduskoolis jääb kesiseks. Paljudel puhkudel domineerib ikka reproduktiivne õpe, kus pole vaja mõtelda, vaja on teada ning reprodutseerida seda, mida sulle on räägitud ja kirjutatud õpikus. Ja ülikoolides ei ole ette nähtud mõtlemise õpetamist. Seesama peegeldub ka kirjalike tööde juures.

Kas teie erialal on ühine arusaam, mis on väljendusoskuse roll kirjaliku töö hinde kujunemisel?

Ei ole.

Mis soovitusi/nõuandeid annaksite oma eriala üliõpilastele kirjalike töö- de koostamisel?

Tudengitele on vaja häid juhendajaid, aga neilegi on vaja koolitust, kuidas kirjutamist ja uurimistöö tegemist juhendada.

Teadur Kadri Leetmaa (PhD)

Tartu Ülikooli loodus- ja tehnoloogiateaduskond, ökoloogia ja maateaduste instituut, inimgeograafia ja regionaalplaneerimise õppetool

Mis on hea kirjaliku töö kriteeriumid teie erialal?

Kirjaliku töö puhul tuleks püüelda sidususe poole. Lõputöö teooriaosa, uurimisküsimused ja hüpoteesid peavad empiirilise osaga seotud olema. Suur probleem tänapäeval on väljendusoskus ise. Kirjutamisoskus pole mitte ainult see, et osatakse kirjutada lauset, vaid ka see, et lõigud on mõtestatud ja iga alapeatükk aitab suurele eesmärgile kaasa. Tekst ei tohi olla lihtsalt „mull“ või refereering, kõik peab olema mõttega kirjutatud. Loogika ja ülesehitus peavad olema läbipaistvad ja jälgitavad. Järjest rohkem ilmneb grammatikavigu, ei osata ennast arusaadavalt väljendada. Liiga pikkades lausetes kaob fookus ära. Sageli tahetakse teooriasas teha midagi ülisuurt ja maailma muutvat, kuid mõte läheb lennukaks ja eesmärk kaob silme eest ära. Tähtis on kirjutada ühest konkreetsest uurimisteamast. Tuleb aru saada, mis parasjagu selles valdkonnas teoksil on ja mida sina ise kui uurija sinna lisad.

Kas üliõpilased on piisavalt ette valmistatud, et teha ülikoolis nõutavaid kirjalikke töid, kui nad astuvad bakalaureuseõppesse?

Arvan, et on. Kui keskkoolist tulnud tudengid panna kohe esimestel kursustel kirjutama, siis minu arvates osatakse küll. Kui tekib pikk paus, mil kirjalikke töid eriti ette ei tule, ja bakalaureusetöö on esimene katse üle pika aja, siis on raskuste tekkimine vältimatu. Kui juba mõne seminari raames tuleb teha kirjalikke töid, mis oma olemuselt sarnanevad bakalaureusetööle, ei kao oskused päris ära.

Näen teatud positiivseid ilminguid, mis keskkoolist tulevad, ja paari negatiivset ka. Positiivne on see, et tudengid tulevad uute oskustega. Nad on harjunud ettekandeid tegema ja esinema. Nad on arvutiajastu inimesed ja nende jaoks infot kiiresti ja efektiivselt otsida ei ole probleem. Nad panevad kiiresti kokku põhimõttelise ülevaate etteantud teemast, oskavad kasutada erinevaid allikaid, otsida internetist ja on kokkuvõttes väga mobiilsed oma mõtlemises. Graafilised oskused on olemas, ei ole näiteks probleemi õppida selgeks uus arvutiprogramm. Teksti vormistamises ollakse osavad, kuigi tõi, sisu ei pruugi alati nii hea olla. Samas võib selle mobiilsusega kaasas käia ka pealiskaudsus. Samuti ei orienteeru tudengid alati tänases suures infomeres ega saa aru, et Wikipediast ei tohi kopeerida, teadust tehakse teistmoodi. Allikakriitilisust peaks sellise infotulva juures rohkem õpetama.

Üks negatiivne asi, millega keskkoolist inimesed tulevad, on karistuse kartus. Esimesele kursusele tulles on paljudest keskkoolidest tulnud tudengid rangete reeglite järgi elanud ja teinud väga intensiivset tööd. Nad on harjunud, et reeglite eiramisele järgneb karistus. Ei saada aru, et tuldi õppima eriala. Ülikoolis võiksid tudengid pigem esimese kursuse lõpuks välja mõelda, mis suunas nende uurimistöö läheb, ja

seejärel just nende valdkondade ainetest võtta, mis võtta annab. Esimeste kursuste mõeldudes tudengid harjuvad ülikoolieluga ja bakalaureusetöö juhendaja juurde jõudes ei ole enam karistuse kartust ja sellest tulenevat barjääri. Bakalaureusetöö kirjutamise ajaks peaks olema õhkkond loominguline. Ega me vabrik ei ole. Tudengid võiksid näha ülikoolis õppimist ja uurimistöö tegemist kui võimalust oma loomingulisuse näitamiseks. Ülikoolis ei pea olema kõikides asjades kõrgeim hinne, vaid sul peab tekkima millegi vastu sügavam huvi.

Milliseid kirjalikke töid teie erialal tehakse?

Meil on üks alusaine, „Inimgeograafia uurimismeetodid“, kus toimub miniuurimistööde koostamine. Miniuurimisprojektidega aines on rõhuasetus põhjendusel, miks valime need uurimisküsimused ja milliste tegevuste kaudu neid uurime, meetodite katsetamisel ja arusaadava aruande kirjutamisel. Paaris aines antakse kirjutada essee. Esseed on väga raske hinnata, aga see on kirjutamisoskuse arendamisele kasulik. Meie erialal tehakse igasuguseid planeerimisprojekte, mis nõuavad väikest uurimistöö osa või intervjuud kellegagi, ülevaadet ja soovitusi, sealhulgas poliitika-soovituste formuleerimist. Essee on vajalik näiteks nendes ainetes, kus eeldatakse tööd kirjandusega. Minu ainetes seonduki essee kirjutamise ülesanne läbitöötatud kirjanduse sünteesimisega ja oma ideede arendamisega. Hindamisel on tõesti väga raske kriteeriumeid seada. Essee põhieesmärk on näidata, et oled kirjandusega töötanud ja teema üle sügavuti järele mõelnud. On väga hea, kui see seostub sinu enda uurimisteedega.

Üks ülikoolis enim kasutust leidev kirjaliku töö liik on kirjalik eksamitöö. Kas võtate hindamisel peale teksti sisu arvesse ka seda, kas üliõpilaste vastused on loogilise ülesehitusega ja hästi loetavad?

Meie kirjalikes eksamites tuleb väga sageli välja, et ei osata ennast väljendada. Paaril suulisel järeleksamil olen kogenud, et inimene võib kõik vajaliku ära rääkida, aga kirjutada ei oska. Aines, kus kirjalikku eksamit kasutan, pole vastused essee vormis, tuleb lühidalt mõne lausega anda ammendav vastus. Ma arvan, et nii mõnigi inimene võib halva väljendusoskuse tõttu näidata oma teadmisi väiksemana, kui nad tegelikult on. Piiratud ajaga peab paljudele küsimustele lühidalt vastama – huupi kirjutamise asemel tuleks mõelda põhiasjade peale ja nendest laused teha, aga ei osata. Üldiselt hinnatakse vastuste puhul sisu, aga kui mõte ei tule välja, kaotab tudeng punkte.

Kas tekstid, mida teie õppejõuna üliõpilastele lugeda annate, mõjutavad seda, kuidas üliõpilased ise kirjalikke tekste koostavad?

Uurimismeetodite aines oleme kutsunud oma töödest rääkima inimesed, kes on oma bakalaureuse- ja magistritöödega eelmistel aastatel väga hästi hakkama saanud. See osa aineist meeldib tudengitele ja julgustab neid. See aitab kujundada veendumust, et ongi võimalik oma töö valmis kirjutada. Paneme head tööd teistele eeskujuks ka

kursuse kodulehele üles, et tudengid saaksid lugeda ja vaadata, mismoodi mõnda meetodit kasutatakse. Ennast on lihtsam samastada meie oma osakonna varasemate uurimistöödega kui kellegagi, kes on kuskil kaugel ja kirjutab inglise keeles, kuigi eeskujuks on seegi. Magistriastme ainetes, kus on tugevam kirjanduse pool, tunnen, et lugemine mõjutab rohkem, sest tudengid hakkavad samastama neid tekste omaenda uurimissuunaga ja peavad selle mõtestama ja läbi kirjutama.

Annan tudengitele erinevaid artikleid ja seletan ka nende tugevusi ja nõrkusi. Ideaalseid asju on vähe, tuleb anda stiilinäidised, näiteks selle kohta, kuidas kirjutada kvalitatiivset uurimuslikku artiklit ja kuidas ülevaadet kvantitatiivsest analüüsist. Tudeng peab erinevaid asju nägema ja lõpuks oma kirjutamise stiili välja arendama. Tudengite töid ei tohiks valada sama põhja peale.

Mingid üldpõhimõtted teadustööl on. Näiteks on oluline esitada töö viisil, et teised saavad ka aru, kuidas see tehti. Töö peab olema kirjutatud läbipaistvalt, et taolist uurimistööd oleks võimalik korrata ja et tulemusest oleks näha, missugustel tingimustel tulemus saadi, kelle kohta tulemused kehtivad. Peab oskama ära seletada, kuhu töö selles teadusharus asetub. Muidugi on olemas ka sisseharjunud vorm, mida inimestel on lihtsam lugeda. Tahaks aga, et sellest keskkoolis struktuuri valatud inimesest saaks ülikooli lõpuks vaimne ja iseseisvalt mõtleval olend.

Kuidas on korraldatud teie eriala kirjallike tekstide koostamise õpetamine?

On olemas formaalsed juhendid, mille muutmise peaks põhjalikult tegelema ja ise ka ettepanekuid tegema. Bakalaureusetööde juhend on olemas. Selles kirjeldatakse töö struktuuri ja loetletakse, mida eri osad sisaldama peavad. On hea, et mingisugune formaat on ees, aga seda tuleks täiendada. Juhendamine on paljuski individuaalne ja selline üldine juhend ei peaks olema sõna-sõnalt kohustuslik. Tudengid saavad millelegi toetuda, aga ise ka peab mõtlema. Juhend ei tohiks olla ka liiga loodusteaduslik. Arvan, et kui juhendaja ja tudengi vahel on hea koostöö, siis selles juhendis näpuga järke ei veetagi. Hulle on nende tudengitega, kes ei ole nii asjalikud. Neil on juhendit rohkem vaja.

Loogiline ülesehitus ja struktuur peaksid olema varem paigas. Tähtis on see, et tudengid varakult kirjutama hakkaks, et jõuaks paar versiooni produtseerida ja koos tekstiga tööd teha. Nii bakalaureuse- kui magistriastme tudengitele tuleks anda varasem tähtaeg kasvõi pooliku töö esitamiseks, sest siis on aega tööd täiendada ja tegeleda ka iga isiku konkreetsete probleemidega.

Mis on teie erialal üliõpilaste tüüpilised vead kirjallike tööde koostamisel?

Üks probleem on suurushullustus ja soorituspaine, kui tahetakse midagi väga suurt ja tähtsat teha. Samuti on ülesehitus sageli ebaloogiline. Tundub, et on raske läbi mõelda, kuidas jõuda uurimishuvist, teooriast, uurimisküsimustest kontseptsiooni- ja indikaatoriteni ning selleni, et need indikaatorid kirjeldaksid lõpuks vajalikku

asja. Sidusa töö saamiseks läheb alati aega. Analüüsimetodeid ja muud sellist õpivad tudengid päris hästi. Lause ja lõik peaksid samuti olema arusaadavad.

Kui üliõpilased hakkavad tegema oma kraaditööd, kas nende kirjutamis- oskus on siis selleks piisav?

Üldiselt on tudengid tugevad erinevates asjades. Ühele seletad sõnastust, teisele ülesehituse põhimõtteid, kolmandale seda, et ei saa tegelda kõigi globaalsete küsimustega ühes väikses töös, neljandale hoopis seda, kuidas ettekannet teha. Lõputöö kirjutamine on paljuski koostöö. Veel kord, ülikoolis ei ole tähtis ainult *cum laude*, vaid et tudeng õpiks töötama sügavuti. On oluline, et tekib huvi. Et saab tegelda sellega, mille vastu on huvi. See saab toimuda keskkonnas, kus tudeng ja õppejõud on usaldusväärsed partnerid, et poleks hierarhilist struktuuri tudeng-professor.

Kas teie erialal on ühine arusaam, mis on väljendusoskuse roll kirjaliku töö hinde kujunemisel?

Hindamise osas ei ole. See nõuab näiteks lõputööde hindamisel pikka arutelu, peaksime paremini kokku leppima, et kas näiteks lohaka vormistuse eest võtame maha ühe või kaks hindepalli. Arvan, et kuna see on teema, mis aitab jõuda hea väljendusoskuseni, oleks hea, kui see mõeldaks läbi kogu õppekava ulatuses erinevate aastate kaupa. Saaks paremini ja süsteemsemalt läheneda.

Kui olete õpetanud välisüliõpilasi, siis kui hea on nende kirjalik väljendus- oskus võrreldes Eesti üliõpilastega?

Siia jõudvad välistudengid on üldse aktiivsemad. Neil võivad olla ka koduülikooli reeglistiku mõjutused. Välistudengid peavad tähtaegadest rohkem kinni kui meie omad. Nad mõtlevad edasise töökäigu kohe läbi, küsivad materjali, tuge ja siis teevad ülesande ära. Arutlusoskust ja julgust on paljudel välistudengitel rohkem, ka lugemus tundub suurem olevat. Nad ei karda valisti öelda, avaldavad arvamust. See sõltub ka rahvusest. Suurt soorituspainet on vähem. Samas on selektiivne see, kes siia tuleb. Meie tudengid, kes on käinud välismaal õppimas, tulevad tagasi ka teise kvaliteediga.

Mis soovitusi/nõuandeid annaksite oma eriala üliõpilastele kirjalike töö- de koostamisel?

Selleks, et head tööd teha, oleks vaja juba varem välja arendada hea koostöö õppejõuga. Tuleks hakata natuke varem mõtlema, mis suunda soovitakse edasi liikuda. On hea ise otsida kontakte oma suuna õppejõududega või töörühmadega. Pole vaja karta formaalseid barjääre. Meie osakonnas ei ole palju tudengeid, on mitmeid üritusi, kus saab otse inimestega rääkida ja formaalseid barjääre pehmenendada. Tuleks luua endale huvitav bakalaureusetöö kirjutamise aeg – kirjandusega tutvumisega veidi varem alustada, teemasse süveneda ja kirjutada sellest, mis tõesti huvitab.

